

5. Іваничук Р. Дім на горі : Новели. Львів : Календар, 1969. 107 с.
6. Колядич Ю. Особливості поетики малої прози Романа Іваничука. *Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.01.01 Українська література.* Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2008. 187 с.
7. Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / М. Коцюбинський: упоряд., коментарі, опрацювання текстів: С. Захарнін, Михайлина Коцюбинська, В. Панченко. Київ : Критика, 2008. 640 с.
8. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наукова думка, 1989. 268 с.
9. Лесин В. Василь Стефаник – майстер новели. Київ, Дніпро, 1970. 331 с.
10. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. Франко І. Зібрання творів: у 50 Т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 21–111.
11. Шевчук В. Поезія не живе на смітнику : М. Коцюбинський та його проза. М. Коцюбинський. Що записано в книгу життя: повісті, оповідання, новели Харків : Фоліо, 1994. С. 9–29.

Вікторія Ткаченко

*к. філол.наук, доцент
кафедри української літератури*

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ І ГАННА БАРВІНОК КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДІАЛОГУ

Анотація: У статті досліджується епістолярна спадщина Ганни Барвінок та Михайла Коцюбинського, простежується історія взаємин між класиками літератури, формування спільної стратегії щодо питань становлення

свідомої нації та перспектив розвитку українського письменства.

Ключові слова: епістолярій, діалог, культура, кореспонденція, адресат.

Annotation: The article explores the epistolary legacy of Hanna Barvinok and Mykhailo Kotsiubynsky, tracing the history of their relationship as literary classics, the formation of a shared strategy regarding the development of a conscious nation, and the prospects of Ukrainian literature.

Keywords: epistolary, dialogue, culture, correspondence, addressee.

Самобутня художня спадщина Ганни Барвінок, численний епістолярій, оригінальна мемуаристика є цінним надбанням української літератури II половини XIX – початку XX століття. Доля белетристики склалася таким чином, що ні її сучасники, ні дослідники XX століття не залучили авторку до наукового історико-літературного процесу, тому *актуальність* цієї статті полягає в тому, щоб показати, як формувався міжкультурний діалог між двома талановитими авторами – Ганною Барвінок та Михайлом Коцюбинським.

Творчість письменниці майже не розглядалася в літературному контексті, найважливіші її твори довгий час залишилися без жодної фахової оцінки. Принагідно стисло характеризували працю письменниці до окремих річниць літературної діяльності (40- та 50-ти років творчої праці) та ювілеїв Б. Грінченко, В. Чубинський, М. Венгжин, І. Пулюй. Відсутність повного наукового видання адресатів письменниці (Б. Грінченка, Олени Пчілки, Н. Кобринської, М. Євшана, М. Лисенка, М. Грушевського, М. Коцюбинського) позбавили читача мати цілісне уявлення про сподвижницьку працю «праматері української літератури» Ганни Барвінок. Листи, котрі перебувають у науковому обігу, інформують про важливі сторінки суспільного життя й культурного діалогу, біографії

письменниці та її чоловіка Пантелеймона Куліша, пошанівок на честь його самовідданого служіння українській літературі.

У статті шляхом дослідження епістолярної спадщини письменниці відтворено історію становлення естетичних поглядів, системно викладено найголовніші події, які мали місце у взаєминах з Михайлом Коцюбинським і дають цілісне уявлення про мислячу особистість, зацікавлену літературними та духовними інтересами нації.

Відомо, що епістолографія – наука про листування приватного характеру – має важливе історико-культурне значення [Гром'як 1997: 242]. Про це свідчить довготривала історія, що сягає глибин ще в часи античності. Канонічно сформувавшись у чітку структуру, лист вдосконалювався та доповнювався, частково видозмінювався, включав обов'язкові змістові формули. Тому й виник поділ листів на групи, що визначають їх внутрішнє наповнення. Будучи формою людського спілкування, лист здебільшого розрахований на розкриття особистостей адресата й автора. Для епістолярію Михайла Коцюбинського та Ганни Барвінок характерна домінанта, де адресати діляться своїми враженнями від побаченого та почутого, висловлюють своє розуміння літературного процесу та його складників. У листі до Ганни Барвінок від 23 вересня 1909 р. Михайло Коцюбинський ділиться враженням від подорожі до Риму. Великий естет, якого дивує й захоплює найменша дрібниця, поділився побаченим, коли на вулиці, де багато людей, з'явився якийсь чоловік. Коли мешканці міста його побачили, «усі скидають брилі та уклоняються їй. І там, куди йде та людина, я бачу цілі хвилі брилів; вони хвилюють, як море» [Коцюбинський 1975: 155]. Письменник подумав, що то король, а з'ясувалось, що це італійський письменник Габріель д'Аннунціо. Люди шанобливо вітали свого національного авторитета. Письменник підсумовує: «тоді мені ясно стало, що то таке культура. В Італії народ уміє шанувати своїх великих

людей, а у нас?» [Коцюбинський 1975: 155]. Таке порівняння М. Коцюбинський робить не випадково, це апеляція до свідомості українців, які до кінця не навчилися відчувати й цінувати те, що зробив Пантелеймон Куліш для України.

Царина приватної кореспонденції завжди була одним із важливих чинників духовного самовираження нації, адже дає можливість у деталях вивчити багатство духовного світу митця, його світогляд, еволюцію думки. Тому листи відносять до «найінтимніших людських документів» [Кузьменко 1999: 57], які поглиблюють наші знання про епоху, поступ художньої думки, літературне життя.

Михайло Коцюбинський та Ганна Барвінок належать до різних літературних поколінь митців, однак їх єднала увага до питань етичного плану, витончений психологічний аналіз індивідуальних людських характерів та проникнення в особливості масової психології. Джерельним матеріалом для пізнання особистостей письменників є їхні листи, що творяться з конкретних прикладів, виступають «сполучною ланкою поміж людьми» [Коцюбинський 2002: 4]. Тому вважаємо, що саме Ганні Барвінок належить безперервний ланцюжок літературної творчості, що єднав минуле із сучасним.

Лист як документ біографічного характеру демонструє спосіб мислення, оцінку культурних та історичних подій, є одним із важливих чинників духовного самовираження, часто виступає не лише матеріалом для характеристики автора, а як «самостійне явище» [Мазоха 2004: 105]. Тому белетристку часто хвилювало питання про стан нашої нації, її мови, культури, традицій. «Я часто думаю: чим тепер наша Україна держиться!» [Коцюбинський 2002: 41]. Найчастіше це прослідковується через адресатів, з якими вона листувалася у приватному спілкуванні.

Особливого резонансу набували питання поцінування Пантелеймона Куліша, чий культ вона возвеличувала до неймовірних висот. Інертне сприйняття

цієї постаті суспільством сприймалося письменницею як денаціоналізація, байдужість, небажання «возвисити її (літературу) до культури європейської» [Сарбей 1994: 17]. Вона вважала, що треба «боронити старе», не відмовлятися від кращих надбань минулого. У кількох листах до Ганни Барвінок Михайло Коцюбинський захоплюється її самовідданою працею та любов'ю до пам'яті чоловіка. 24 серпня 1905 р з Чернігова від імені своєї родини дякує, за це: «Вважаємо за свій обов'язок прилучитися до гурту людей, що високо цінять славу і незабутню діяльність великого діяча українського. Раді будемо при тій нагоді особисто скласти і Вам, Високоповажна Добродійко, щирю пошану і вдячність за Ваші цінні праці на ниві нашого письменства».

У листі від 26 вересня 1908 р. письменник дякує Ганні Барвінок за її щедрі дарунки і повагу до пам'яті чоловіка і повідомляє про мрію відвідати музей Пантелеймона Куліша: «Ще раз спасибі. Буду щасливий одячити чим зможу за пам'ять. Хотілось би мені теж побувати в Кинашівці у музеї, та здоров'я моє настільки погане, що трудно мені зміркувати, коли б я міг вибратись» [Коцюбинський 1908].

Взаємини Ганни Барвінок та Михайла Коцюбинського мають тривалу історію. Єднало їх, насамперед, бажання бути корисними для суспільства, відродити національний дух та турбота про європеїзм українського письменства.

В. Шевчук висловлює припущення, що не з усіма адресатами Михайло Коцюбинський був близький, «інколи спілкувався виключно на діловому рівні, в практичних літературних справах» [Коцюбинський 2002: 4]. Але це все допомагає розкрити «дорогоцінні причини до життєпису письменника» [Коцюбинський 2002: 4], розглянути як «немале культурне явище».

Першу згадку про стосунки між Михайлом Коцюбинським та Ганною Барвінок читаємо з листа письменниці, в якому вона дякує за статтю до річниці

смерті П. Куліша у Житомирській газеті «Волинь» від 1 лютого 1898 р., автором якої був Михайло Коцюбинський. Відтоді, – як стверджує Л. Зеленська, – Б. Грінченко, М. Чернявський та М. Коцюбинський стали її друзями, з якими вона постійно листувалася, зустрічалася» [Зеленська 2001: 43].

1903 рік став особливою датою в історії передової української прогресивної інтелігенції. Полтава збрала кращих доньок і синів, духовно зв'язаних любов'ю до України. Літературне свято, присвячене 100-річчю з дня виходу «Енеїди» І. Котляревського об'єднало людей, котрі приїхали подякувати письменникові, що наважився першим писати мовою своєї нації про радощі, горе та саме життя.

Не дивно, що з багатьма відомими людьми можна було познайомитися саме тут. Факт, що засвідчує знайомство Михайла Коцюбинського та Ганни Барвінок безперечний. У листі від 31 листопада з хутора Заріг читаємо: «Високоповажному Добродієві М. Коцюбинському. На спомин приємнішого спіткання і знайомсьці в Полтаві на святі Котляревського. З високим поважанням Ганна Барвінок [Зеленська 2001: 88]. З таким написом була відправлена книга І. Пулюя «Нові і перемінні звізди», що знайомила читачів з подружжям Кулішів. Щойно отримавши двадцять примірників книги, письменниця відправляє їх до найщиріших своїх друзів та знайомих.

Однак, це не перша зустріч у їхньому житті. Прогресивна інтелігенція II половини XIX століття вирізнялася своєю дієвістю та чіткою громадянською позицією, що відповідала духовним запитам епохи. Тому зустрічі, літературні вечори, презентації та зібрання були нагальною потребою майстрів слова.

Існування громадської організації «Просвіта» єднало цих авторів. М. Коцюбинський, отримавши посаду голови організації у Чернігові (1906-1908), клопотався питаннями, які б вивели народ з неучтва, допомогли стати освіченішими та цивілізованішими. Листування засвідчує,

що «Михайло Коцюбинський був не лише центральною постаттю в сильному тодішньому чернігівському осередку, ... а це означає, що в його руках були культурні нитки міста» [Коцюбинський 2002: 5]. Звертаючись з проханням до видатних людей доби, М. Коцюбинський писав у листі: «На першу чергу воно (товариство) поставило організацію безплатної бібліотеки-читальні для своїх членів і Рада Товариства вважає своїм обов'язком подбати, аби бібліотека «Просвіти» поповнена була українськими книжками, а читальня – нашими періодичними виданнями» [Коцюбинський 1907: 1]. Звернення до видавців, письменників, товариств про допомогу отримала і Ганна Барвінок. Письменниця охоче допомагала, відповідала на всі листи. «Вибачайте, що так мало посилаю книг. В травні буду в Борзенщині – там у мене склад, і я вишлю більше» [Коцюбинський 2002: 38]. Суспільно-значимою проблемою для українства завжди була проблема лідерства. Коли М. Коцюбинський залишає «Просвіту», це мало свій резонанс і на письменницю. «Дуже, дуже жалкую, що Ви «Просвіту» покинули! Ожили Ви її» [Коцюбинський 2002: 39].

В історії Чернігова є дати, які робили це місто посправжньому славетним. ХІХ століття – саме той період у його історії, коли мистецьке життя вирувало. Імена письменників М. Коцюбинського, Б. Грінченка, М. Чернявського, М. Вороного, В. Самійленка безпосередньо пов'язані із іменами не менш знаного земляка П. Куліша.

Велику роботу виконував М. Чернявський, який агітував письменників видавати альманах на честь пам'яті автора першого українського історичного роману. Сама Ганна Барвінок розмірковувала в листах над життям сучасної України, її долали сумніви від побаченого. Вона закликала «боронити старе», адже «видаючихся працівників oprіч давніх мало» [Коцюбинський 2002:41].

Аналізуючи листи М. Коцюбинського, дослідники доходять висновку, що вони «витворюють вельми показову картину нелегкої боротьби української літератури за виживання», де «майже всі адресати письменника борсаються в житті як риби в сітях, адже жоден не був письменником-професіоналом» [Коцюбинський 2002: 8]. Однак амплітуда цього листування широка. Це свідчить про неординарність світогляду митця, вміння знайти спільну мову з опонентами та однодумцями. До числа останніх належить і Ганна Барвінок, котра повсякчас апелює до таланту великого Сонцепоклонника, з сумом визначає, що її творчість не є достатньо визнаною, тому й «усе моє по году лежить» [Коцюбинський 2002: 40], бо написане в народному дусі.

Література

1. Гром'як Р., Ковалів Ю. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Академія», 1997. 752 с.
2. Зеленська Л. Ганна Барвінок (Життєпис на основі епістолярної спадщини). Чернігів, 2001. 130 с.
3. Коцюбинський М. Листи до М. Куліш. 7/539. Чернігівський літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського.
4. Коцюбинський М. Листи до О.М. Куліш. Ф. 338, №. 69. 1905, 1908 рр. З Чернігова до Борзни. 11 арк.
5. Коцюбинський М. Твори в 7-ми т. Т. 6. Листи (1905-1909). Київ : Наукова думка, 1975. 330 с.
6. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. *Слово і час*. 1999. № 2. С. 57–60.
7. Листи до М. Коцюбинського : У трьох томах. Київ : Українські пропілеї, 2002. 367 с.
8. Мазоха Г. Письменницький епістолярій як теоретико-літературна проблема. *Київська старовина*. 2004. № 1. С. 105–110.
9. Сарбей В. П. Куліш в епістолярній спадщині Ганни Барвінок. *Київська старовина*. 1994. № 8. С. 7–23.